

ХАНС ХЬОНЦЕ

/ 1673—1674 /

Търговските предимства, които императорското правителство изтръгнало от Портата с договорите от 1615 и 1664 г., както и дейността на виенската Източна компания през втората половина на XVII в. създали общите предпоставки за появата на още един пътепис за балканските земи, озаглавен: *Türckhische Reiß-Beschreibung 1673—1674* (Турски пътепис 1673—1674 г.). Той се съхранява в архивното отделение на Областната и университетска библиотека на гр. Хале (сигн. Hist. 295 Q), където го открихме при нашите издирвания на извори за миналото на нашия народ из архивите на Германската демократична република. Ръкописът съдържа 60 листа, изписани с немски готически шрифт, и е оформен като ръкописна книга. От съдържанието на ръкописа се вижда, че неговият съставител е заминал от Виена за Цариград с една австрийска търговска делегация през октомври 1673 г. и се е завърнал през април 1674 г. Тя е била водена от новия консул на Източната компания в Цариград Георг Христоф Куниц, горноавстрийски земевладелец и един от най-влиятелните съдружници на тази компания. Той отивал в Цариград, за да замени там първия консул на компанията Лелио де Лука. Всички тези факти дали отражение върху съдържанието на разглеждания пътепис, който е един от малкото австрийски и немски подобни източници от разглежданата епоха, в който на преден план са стояли търговските, а не политическите и военните съображения и интереси.

Името на автора на „Турския пътепис“ не е отбелязано никъде. Нашите проучвания позволиха да се приеме с голяма сигурност, че съставител на този дневник е бил Ханс Хьонце. Той е роден в едно от селата около тогавашния Лайпциг, но по народност, изглежда, е австриец, а по конфесионална принадлежност — католик. Той е притежавал нелошо за времето си образование и богат житейски опит. Изглежда, е бил духовно лице и сериозно като такъв е придружил Куниц в пътуването му за Цариград. След завръщането си в Германия Ханс Хьонце е сумирал своите бележки и впечатления от пътуването в Османската империя и вероятно ги е продиктувал или предоставил на сина си Христоф Хьонце да ги препише и оформи като книга.

В по-далечното минало този пътепис не беше известен на българската научна и културна общественост, както и на чуждестранната. В нашата статия „Един неизвестен пътепис за нашите земи от XVII в.“ (ИБИД, т. XXV, 1967) публикувахме за пръв път част от този източник. Тук прилагаме по-широка част от дневника, съответно съобразена с характера на тома.

На 1 ноември, на празника на всички светни, с помощта и покровителството на бога и на всички негови светни, за което им дължим нашата вечна, безсмъртна благодарност, пристигнахме щастливо в Белград.

На 2 ноември, т. е. на задушница, там изслушахме литургия при дубровничаните; тогава обаче тяхната черква малко преди това беше изгоряла и поради това светата божия служба беше отслужена под открито небе, само мястото беше закрито отгоре, но иначе с необикновени богослужебни церемонии. Що се отнася до мястото и града, същият е извънредно голям и многолюден и е укрепен от две реки, именно Сава и Дунав, от които едната минава от едната страна, другата — от другата страна на града и веднага след това се сливат. Това място има най-дейни търговски сдружения от всякакви народности и вери, като турци, християни, евреи, дубровничани, унгарци, гърци, далматинци и пр., всяка от които има особена носия и облекло; особено жените еврейки си връзват висок 3 педи кръгъл кок във формата на кула, обвързан с бяло и обшит с различни цветове; от него през рамената висят почти до земята бели кърпи. Така направен кок с различни украшения от камък и пера носят също християнките; на евреите и на гърците не е позволено да обуват жълти или червени чехли, а трябва да използват черни или със смокинен цвят; също така те не могат да носят и в облеклото си нищо с червен цвят. Имат обичай при сватба няколко млади жени, които една стара води отпред, да канят гостите на сватба; те носят в ръцете си една дълга, хубаво украсена тояга, на която е завързан букет или храст; на нея всяко поканено на сватба лице връзва една шита турска кърпичка в чест на годеницата и годеника. Тук има около 30 или 40 турски храма, или джамии, всички покрити с олово. Сред тях един, намиращ се до високата част на града, преди години бил много пъти удрян от мънии, но когато поставили на върха на кулата му един испански голям кръст, който се вижда още, оттогава той устоява сигурно срещу бурите. Недалеч от града се вижда една дълбока и голяма пещера, която води под земята и в която не е възможно да влезе никакъв човек. На 3 четвърти час от града в посока на Сава са поставени 3 камъка; на това място преди години един турски султан изстрелял стрела от тукашната крепост: първия път до най-далечния камък; втория път, вече като женен, от същото място стрелата паднала малко по-близо и третия път, когато вече създаде деца — отново още по-близо от двата предишни пъти. Затова турците при посочване на тези паметни знаци винаги споменават: с идването на жените чезне силата на мъжа. Сред града има едно много голямо гробище и някога на това място при завземането на град Бел-

град християните убили към 1000 турци, които били погребани тук. Ето защо това място не се нарича като другите гробища messarluck, но jetluck, което ще рече свещено гробище. Накрай до Дунав има едно село, наричано село Земун¹, което се е държало доста време след завземането на града и крепостта Белград.

Петък и събота, на 3-ти и 4-ти, се задържахме на същото място, също и неделя, на 5-и, прекарахме тук.

В понеделник, на 6-и, тръгнахме оттам и същата нощ пристигнахме в паланка Хисарджик², на 7-и минахме през Колар³ и пристигнахме в Хасан паша паланка⁴.

На 8-и в паланка Баточина⁵;

на 9-и в Ягодина;

на 10-и през Парачин⁶ в Ражань⁷.

На 11-и, в деня на св. Мартин, в паланка Алекс⁸.

На 12-и пристигнахме в град Найш или Найс; на турски Ниш. Този град не може да се разграничи или различи от откритото обикновено село.

На 13-и останахме в Муста паша паланка⁹; тя е построена във формата на четириъгълник с високи стени подобно на замък; тя и разположеният до нея хубав хан са построени много хубаво от Муста паша — брат на бащата на управляващия сега турски султан Мехмед¹⁰ — изцяло на собствени разноски; тя се намира сред планините на едно голямо равно поле. До самата паланка тече една река, наричана Нишава, която извира на два дни път оттук и на 50 стъпки оттук кара чукове. Само в околните планини и гори лете се отглеждат повече от 80 000 овце годишно.

На 14-и бяхме в Пирот-паланка¹¹.

На 15-и, на празника на св. Леополд, останахме в село Драгоман¹².

На 16-и пристигнахме щастливо с божия помощ в град София. Този град е разположен много хубаво, може да се види от три или повече часа [път] от тази страна. Отвътре градът е твърде пуст и нечист, но все пак многолюден и има големи търговски колонии; има всякакво население като мюсюлмани, християни, евреи, българи, сърби, дубровничани, цигани и пр. Освен хубавите храмове и ханове там има малко за разглеждане. Градът лежи съвсем открит, няма нито стени, нито ограда.

На 16-и останахме там. В тази област и горите наоколо се произвежда шаяк.

На 18-и пътувахме до Нови хан¹³, който се намира на четири малки часа от София; този хан е построен преди 2 години от Дефтердар паша — висшия канцлер, или имперски президент — и досега обаче още не е завършен: разходите, изглежда, са достигнали 130 000 имперски талера; ханът е много хубав, изграден е от хубави дялани камъни, може да побере към 1000 коня и в средата му е изградена чешма, като всичко е покрито с олово.

На следващия ден,

на 19-и, останахме в Ихтиман.

и на 20-и — в Серхан Беглик¹⁴. Между тези две населени места извира един твърде горещ и служещ за лечение извор, който се нарича Лича¹⁵.

На 21-ви преминахме през град Татар Пазарджик¹⁶, един наистина малък, но все пак многолюден и изтъкнат търговски град, в който дневно се продават към 100 топа шаяк, който всичият е произведен в тази област и е докаран тук.

Пристигнахме във Филипопол¹⁷. По външен вид този град е много хубав, но отвътре подобно на другите е съвсем нечист. И в него няма нищо забележително за виждане; има едно гробище, което е дълго една римска миля и почти толкова широко; горната част на града лежи между две високи мощни скали, но иначе, както и София, е напълно открит, без стени и врати.

На 22-ри бяхме в Папазли¹⁸.

На 23-ти в Каяли¹⁹ пренощувахме в одаята на един български селянин.

На 24-ти пристигнахме в Узунджово.

На 25-и в Любимец²⁰ останахме в една турска одая.

На 26-и пристигнахме с божия милост щастливо в Адрианопол и на следващия ден — на 27-и, прекарахме там. Този град е твърде хубав и голям, украсен с хубави храмове и чешми. Навремето той е бил резиденция на султана. Неговият дворец се простира на 2 немски мили път, сега е прокарана стена, дълга 2000 лакътя и дебела 24 стъпки, чрез която с него се свързва сараят, където се пазят жените от харема. Около града са построени различни ханове и села за камилите и мулетата...²¹.

На 28-и с. м. пренощувахме в една турска одая в Кернетчаме²².

На 29-и — в град Люле Бургас²³;

на 30-и в град Чорлу после,

на 1-ви декември, в град Силиврия,

на 2-ри с. м. останахме в Кючукчекмедже.

На 3-ти с. м., първа неделя от коледните пости, пристигнахме щастливо по божия милост и подкрепа в Стамбул — Константинопол.

Пътуване от Константинопол до Виена

Нека да не се отклонявам от подхванато от мен завръщане и да не се задържам твърде дълго при град Константинопол, тъй като желая да се заловя с моето обратно пътуване през Тракия, Македония, Сърбия, България и Унгария в милата Австрия.

След като прекарахме в Константинопол три и половина месеца, там и изчакахме господин консула на славната Източна компания.

Османската порта тъкмо по това време беше на поход срещу Полша и се намираше при Атакйой²⁴ до Силистра. При нея, както обикновено, се намираше имперският резидент господин фон Кинд-

сперг и пр.²⁵ При него беше господин консултът. Той пристигна при нас благополучно на 30 януари 1674 г. и след неговото пристигане ние се приготвихме за връщане. Преди това обаче получихме височайше разрешение за снабдяване по пътя. След това на 12 с. м., придружени от един еничар, под божия закрила поехме нашето пътуване и същата нощ прекарахме при Кючукчекмедже, или Малкия мост²⁶.

На следващия ден, 13-и, минахме през Бююкчекмедже, или Големия мост²⁷. (Някога са направили този мост прекрасно от камък, дълъг е 900 стъпки и се счита за един от четирите големи каменни моста, прокарани през залива на морето. Иначе той има споменатата дължина). След това продължихме нашия път през Люлебургаз, град Силиврия до Бугадос²⁸. Силиврия е едно градче на Евскинския залив, разположен на каменлива скала, чиито престари врати и стени показват, че е бил строен от римляните преди много стотици години.

На 14 с. м. прекарахме обеди при Киникли и разположихме нашия лагер в град Чорлу.

В тази местност Селим бил сразен от баща си Баязид²⁹ в битка, възникнала заради властта, и заедно с татарите, които му били дошли на помощ, бил напълно унищожен.

От Чорлу пътувахме два дни за Каришран³⁰ и Люлебургаз.

На 17-и с. м. преминахме Бабаески³¹ и Кернетчаме и достигнахме Хапса или Капса³². Тук великият везир [Мехмед Соколович] наредил да построят една хубава джамия и близо до нея училище за турски младежи. Към нея той прибавил също един голям живописен хан да се подслоняват пътниците.

На 18-и този месец пред очите ни се появи град Адрианопол. Пътят, който поехме от Константинопол, целият е послан с камъни и малко издигнат над останалата местна равнина и продължава 30 големи немски мили.

19-и с. м. използвахме за разглеждане на града.

Основател на града бил 15-ият император след Юлий Цезар — Хадриан. Някои търсят неговия произход в легендарните времена на братоубица Орест. Този град е построен в кръг и има наистина стари и овехтели, но все пак хубави кули и стени. В средата на града се издига прекрасно изградена джамия с хубави и остри минарета. В средата на черквата има красива многоводна чешма, която служи за миене на телата и греховете на това население. Край града тече река Марица и през султанския сарай малката река Согрѝза. Недалеч от султанския дворец в една запустяла стара гръцка черква, превърната от черква и дом на бога в обор, ние видяхме необикновено голям слон, окован във вериги, върху който лете се поставя една хубава къща за развлечение и в нея повече от 20 лица могат да се разходят из града.

На 20-и поехме нашето пътуване от Адрианопол за Свиленград. Тук съгледахме един хан, изграден с царско великолепие, и недалеч от него един мост от бели дялани камъни, дълъг 442

крачки; пред моста се намира една малка турска черквица, или турбе, която се пази от желязна ограда; в нея лежи погребан виден мохамеданин, до чиято глава е направена украсена с пера чалма; целият гроб обаче е покрит с черно сукно.

На 21-ви пътувахме през Любимец за Харманли.

На 22-ри през Узунджово и Иктиман³³ за Клокотница³⁴.

На 23-ти [минахме] през Каялии в Папазлии; построените там джамия (турска черква) и кервансарай (турска гостилница) наредил да бъдат издигнати за вечен спомен бащата на сегашния велик везир, тогава оберхофмайстер и впоследствие везир в Буда, който починал в 1666 г.³⁵

На 24-ти достигнахме град Филипополи. Той е твърде прославен от Македонското царство и неговия цар Филип. Градът лежи на една двувърха планина и се разстила много приветливо към река Марица, която тече край него за Адрианопол. От това място св. Павел писал своите послания до коринтяните и до филипяните, тук той е проповядвал Евангелието; затова преди време вярващите в Христа посветили на св. апостол хубави черкви; от тях обаче не е останало нищо друго освен бели мраморни парчета с много гръцки надписи и букви като белези на миналата прелест. Едно парче стена на края на града показва следните изсечени думи: *Vittellianus curavit*³⁶. В тази област се намират още много хиляди души, които живеят из градовете и селата наоколо и се наричат павликяни от свети Павел³⁷. На мястото на внушително изградените римокатолически черкви сега се вижда само една схизматическа, чиято живопис показва сигурно, че тя е била построена още преди много години.

На 25-и обядвахме в Татар Пазарджик и спряхме на нощен лагер при Саранбей. Около град Татар Пазарджик се издигат високи и стръмни, заснежени планини, където в различни ниви се отглежда най-добрият ориз. Градът лежи в голяма хубава равнина; в неговия център се вижда стара висока кула и в нея часовник, който с удари отмерва часовете на деня.

На 26-и пристигнахме в Ихтиман.

На 27-и поехме нашето пътуване през село Лесново³⁸ и Момин проход³⁹ за Нови хан по неутъпкан и неравен път. Между току-що споменатите две села на една висока планина се намират няколко парчета останали за спомен от твърде прославените Железни врата (от турците наричани Кюпридервент)⁴⁰.

Последният ден на този месец пред очите ни се показва София; построената там идолопоклонническа джамия преди време е принадлежала на християните и е била изградена във формата на кръст. Тук лежеше един чорбаша с 200 еничари, на които беше заповядано да заминат на поход срещу Полша; техният одабаша, който беше един пъргав стар човек, говореше и беседваше с нас приятелски и вежливо след нашето пристигане; и когато си отиде и дойде до своята камина, той падна веднага като статуя на земята и мигновено умря от чума. Сред тези еничари

срещнахме различни ренегати, от които един беше вроцлавско дете от Силезия и е бил мускетар в полка на Хербещен, преди Гейманския полк. Освен това срещнахме още двадесет и няколко други избягали от крепостта Zecknehehi при турците и приели мохамеданска вяра.

На 1-вия ден на месец март стигнахме доста късно през нощта Драгоман.

На 2-ри с. м. изоставихме зад себе си главния град на България Пирот и достигнахме на 3—4-ти Бела паланка, където се виждат различни стари римски документи и забележителности, от които само два още можеха да се разберат. На първия е написано:

Maximo, et super omnes fortissimo imperatori
Caesari, **Julio maximo**, pio, felici invictissimo
Augusto pontifici maximo patriae patri⁴¹.

Вторият гласи следното:

Juliae Domnae augustae matri castorum **p. p. suae v. i. p.**
curante

Quinte Anicio Fausto legato augustorum, P. R. P. P. proconsule romano⁴².

От дясната страна на паланката се издига богатата на злато, висока и дълга планина Хемус.

Оттук поехме нашия път по-нататък на четвърти при лошо време за Ница или Ниша и прекарахме пети там в отукас⁴³. В тази област наоколо извира в открито поле най-приятно топли и здравословни извори малко встрани от пътя, те са съвсем открити и без каптаж, поддържат се само заради ползата от тях и тяхната здравословност. На 6-и пътувахме за Алексинац и по-нататък;

на 7-и за Ражань;

На 8-и достигнахме Ягодина; недалеч от тази паланка тече известната река Морава, която дели Сърбия от България.

На четвъртия ден след това наново видяхме Белград или Griechisch Weissenburg. Преди това обаче стигнахме

на 9-и Баточина,

на 10-и Хасан паша паланка

и на 11-и в Гроцка, където достигнахме Дунав, имахме нощен лагер. От град Ниш насам навлязохме в паланките. Името паланка се дава на едно село от 9 или 10 пастирски къщи, които се ограждат с тръни, жив плет и храсти, които са измазани и облепени с глинена мазилка и кал. Те са построени и се поддържат поради убийците и разбойниците, подвизаващи се в тези планини и тъмни гори. След като пътувахме за Белград четири дни, поехме нашия обратен път. На 16-и този месец преминахме Дунав с една турска чайка в разположеното насреща селище Земун, където чакаха нашите коли. Още същия ден отпътувахме за село Петровци, в което нашият хан беше под повърхността на земята, защото в тази местност всички села са скрити под земята и от

къщите им не се вижда нищо освен подаващи се от земята коми-ни, излетиени от върбови клони и брестови дървета.

След тръгването ни от споменатото село ден по-късно стигнахме до град Сремска Митровица. През този град тече река Сава и поради многото блата градът е добре укрепен. Иначе този град е разположен в широка равнина без планини и дървета.

На 18-и влязохме в Товарник⁴⁴ и на другия ден доста рано стигнахме във Вуковар⁴⁵. Това селище е укрепено със замък, разположен на висок хълм. Тук наблизо тече богатата на риба река Валпо. Гербовете на основателя на това селище се виждат пред портите на замъка и имат надпис: ARMA EGREGIJ DOMINI KESSERU DE GUTHART, VICE PALATINI IN REGNO HUNGARIA ETC.

На 20-и преминахме през град Оснек и стигнахме до паланката Дарда, разположена срещу този град на края на дълъг мост. При по-нататъшното ни пътуване се видяха първо Баранявар, а след това нещастният Мохач.

¹ В ръкописа — Semon kioj.

² Palancka Hisarschic, дн. Гроцка, източно от Белград.

³ Kolar — с. Колари съществува и днес под това име, северно от Смедеревска паланка.

⁴ Дн. Смедеревска паланка.

⁵ Дн. Баточина на р. Лепеница, ляв приток на Морава, североизточно от Крагуевац.

⁶ В ръкописа Paratschina.

⁷ В текста Rasnia — Ражан, на планинското възвишение западно от Сталач.

⁸ Алексинац.

⁹ По-точно Муса паша паланка — дн. Бела паланка.

¹⁰ Става дума за султан Мехмед IV (1648—1687).

¹¹ В ръкописа Palancka Scharckj, Scharckioj — гр. Пирот.

¹² В ръкописа Dragoman-Kioy.

¹³ В ръкописа Jem Naan. Това сведение в „Турския пътепис“ е едно от първите за построяването на хан на това място и за ранната история на това селище.

¹⁴ В ръкописа Serhan Beglick, изопачено от Сараибей, дн. гр. Септември.

¹⁵ Не е възможно да се идентифицира точно кой от топлите минерални извори в района около Момин проход авторът е означил с името Лича.

¹⁶ В текста Dadar Bassarschick — Пазарджик.

¹⁷ Авторът е използвал името Фидиополи.

¹⁸ В ръкописа Papaslar, Papisi — дн. Поповица.

¹⁹ Турско име на с. Върбица, дн. Филево, Хасковски окръг.

²⁰ Авторът е използвал името Хепипче, тур. название на Любимец.

²¹ Споменатите тук строежи са били извършени по времето на султан Мехмед II Фатих (1451—1481).

²² Неуточнено.

²³ В текста Биргас.

²⁴ Вероятно дн. с. Конево, недалеч от Исперих.

²⁵ Става дума за Нохан Христоф фон Киндсперг, императорски резидент при Портата през 1672—1678 г. (срв. увода към предишния пътепис).

²⁶ Авторът е предал името изопачено — Кутчук Чекметче.

²⁷ Дн. Бююкчекмедже.

²⁸ Богадос, дн. Селимпаша, източно от Силиврия.

²⁹ Става дума за султаните Баязид II (1481—1512) и Селим I (1512—1520).

- ³⁰ Дн. Бююккаръщъран, югоизточно от Люлебургаз.
- ³¹ В ръкописа Ваба.
- ³² Дн. Хавса.
- ³³ Селище с такова име в споменавания район не е известно. Вероятно авторът е допуснал някаква грешка.
- ³⁴ В ръкописа е използвано името Семитче, тур. название на с. Клокотница, Хасковски окръг.
- ³⁵ Става дума за Мехмед Кьопрюлю, велик везир през 1656—1661 г.
- ³⁶ За този латински надпис вж.: Th. Mommsen, *Corpus inscriptionum latinarum*, t. III, P. 1, p. 140.
- ³⁷ За павликяните в Пловдивско споменават и други пътеписци — П. Тафернер, А. Бенети, Луиджи Марсили и пр.
- ³⁸ В ръкописа *Ormandli* — Орманли, тур. назв. на с. Лесново, южно от гр. Елин Пелин.
- ³⁹ *Kisterfent* — от Къздервенд, тур. назв. на с. Момин проход, влизащо сега в селищна система град Костенец.
- ⁴⁰ *Surgı dervent* — изопачено от Капудервенд, тур. назв. на Траянови врата.
- ⁴¹ Надписът е включен в *Corpus inscriptionum latinarum*, t. III, P. 1, p. 268.
- ⁴² Надписът е включен в *Corpus inscr. lat.*, t. III, P. 1, p. 268.
- ⁴³ Изопачено предадено местно име, неуточнено.
- ⁴⁴ В ръкописа Туборник; Товарник се намира между Сремска Митровица и Осиек в СФРЮ.
- ⁴⁵ В ръкописа Бокавар; Вуковар се намира на десния бряг на Дунав под устието на Драва в СФРЮ.